

สถานภาพและบทบาทของผู้หญิงมุสลิมที่ปรากฏในเรื่องสั้นกลางฝูงแพะหลังหัก
ของ อุมมีสาลาม อุมาร

The status and role of Muslim women appearing in a short story
“The Middle of Broken Back Goats” by Umisalam Umar

นูรีดา การ์จี^{1*} รุสนา สะเอ๊ะ² อันวานีย์ อีหม่าเหม³ ฮามีน่า กือมะ⁴ และซูไรดา เจนี⁵

Nureeda Kareeji^{1*} Rusana Sa-ae¹ Anwanee Eimumme¹ Hameena Kuema¹ and Suraida Jeni²

บทคัดย่อ

งานวิจัยฉบับนี้วิเคราะห์สถานภาพและบทบาทของผู้หญิงมุสลิมที่ปรากฏในเรื่องสั้นกลางฝูงแพะหลังหัก โดยมีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อวิเคราะห์สถานภาพและบทบาทของตัวละครผู้หญิงที่ปรากฏในเรื่องสั้นกลางฝูงแพะหลังหัก ของอุมมีสาลาม อุมาร 2) เพื่อวิเคราะห์ทัศนคติของผู้เขียนที่มีต่อสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงมุสลิม โดยศึกษาจากเรื่องสั้นกลางฝูงแพะหลังหัก ของ อุมมีสาลาม อุมาร จำนวน 10 เรื่อง ผลวิจัยพบว่า สถานภาพและบทบาทของผู้หญิงมุสลิมที่ปรากฏในเรื่องสั้นของอุมมีสาลาม อุมาร มีสถานภาพและบทบาท 2 ด้าน คือ 1. สถานภาพและบทบาทผู้หญิงในครอบครัว ได้แก่ 1) สถานภาพของลูกสาว มีบทบาทในการเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่ และบทบาทในการตอบแทนบุญคุณพ่อแม่ 2) สถานภาพของภรรยา มีบทบาทในการดูแลเอาใจใส่ให้เกียรติสามีและบทบาทในการแบ่งเบาภาระสามี 3) สถานภาพของแม่ มีบทบาทในการอบรมเลี้ยงดูลูกและปลูกฝังเรื่องศาสนา บทบาทการสนับสนุนลูก บทบาทการเสียสละเพื่อลูก และบทบาทการให้คำแนะนำเลือกคู่ครอง 2. สถานภาพและบทบาทผู้หญิงในสังคม ได้แก่ 1) การศึกษา พบว่าตัวละครผู้หญิงมีการศึกษาทั้งสามัญและศาสนา 2) การประกอบอาชีพ มีความหลากหลายพบมากที่สุด คือแม่บ้าน เพราะผู้หญิงถูกสอนให้เป็นแม่บ้าน แม่เรือนที่ทัศนคติของอุมมีสาลาม อุมาร ที่มีต่อสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงมุสลิม ประกอบด้วย 1. ทัศนคติการอบรมเลี้ยงดูมีการสั่งสอนทั้งทางโลกควบคู่ทางธรรม 2. ทัศนคติการเลือกคู่ครอง ผู้ใหญ่เป็นผู้เลือกให้ ผู้หญิงไม่สามารถเลือกเองได้ และ 3. ทัศนคติความไม่เสมอภาค ผู้หญิงไม่ได้รับความยุติธรรมจากสามีและไม่ได้รับการศึกษา ทัศนคติที่ใช้มากที่สุด คือ ทัศนคติการอบรมเลี้ยงดู ผู้เป็นแม่อบรมเลี้ยงดู สั่งสอนลูก ในข้อใช้และข้อห้ามของศาสนา ซึ่งไม่เพียงสอนอย่างเดียว ยัง ปฏิบัติให้เห็นด้วย

คำสำคัญ : สถานภาพและบทบาทของผู้หญิงมุสลิม, เรื่องสั้นกลางฝูงแพะหลังหัก, อุมมีสาลาม อุมาร

Abstract

This research analyzed status and roles of Muslim women appearing in a short story “The Middle of Broken Back Goats”. The purposes of this research were: 1) to analyze the status and roles of female characters that appear in a short story “The Middle of Broken Back Goats” of Umisalam Umar 2) to analyze attitudes of the authors toward the status and roles of Muslim women by studying from 10 stories of a short story “The Middle of Broken Back Goats” of Umisalam Umar. The research found that there were two sides of status and roles

¹⁻⁴ นักศึกษาปริญญาตรี หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา 95000

² อ., สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา 95000

*Corresponding author: Tel.: 085-7979465. E-mail address: knurida@gmail.com

of Muslim women appearing in the short story, which were status and roles in the family: 1) status and roles of daughter in the family playing roles in respecting and obeying of their parents, and rewarding their parents, 2) status and roles of a wife in the family playing roles in caring for her husband, and 3) status and roles of mother in the family playing roles in teaching religion, supporting her children, sacrificing for her children, and giving advice on choosing a partner, and status and roles of women in the society, including 1) education, female characters received both academic and religious education, and 2) occupation, the most common variety of occupation was being housewives because women were taught to be housewives. The attitude of Umisalam Umar towards status and roles of Muslim women was related to 1) parenting that taught both academic and morality, 2) choosing a marriage partner, adults chose a partner for women as they were unable to choose their spouse by themselves, and 3) inequality, women did not receive justice from their husbands and not being educated. The most used attitude was of parenting. Mother was nurturing their children in the regulation and prohibition of religion, not only teaching, but also practicing.

Keywords : the status and role of Muslim women, The Middle of Broken Back Goats, Umisalam Umar

บทนำ

สถานภาพและบทบาทของผู้หญิงมุสลิม เป็นสถานภาพและบทบาทหนึ่งที่น่าสนใจ เนื่องจากผู้หญิงมุสลิมมีบทบาทที่ต่างจากสถานภาพและบทบาทผู้หญิงในสังคม ไม่ว่าจะเป็นทางการศึกษา การสมรส การประกอบอาชีพ และอื่น ๆ ที่จะสื่อให้เห็นถึงค่านิยม วัฒนธรรม สิทธิ หน้าที่หรือคุณสมบัติของสตรีตามแนวทางอิสลาม บทบาทของผู้หญิงในสังคมจึงถูกนำเสนอในหลากหลายรูปแบบทั้งในสื่อต่าง ๆ เช่นโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ วิทยุ หรือแม้แต่การสะท้อนถึงบทบาทของผู้หญิงออกมาผ่านเรื่องสั้น เรื่องสั้นจึงเป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่งที่มีความเกี่ยวเนื่องกันกับสถานภาพและบทบาท ซึ่งนักประพันธ์ใช้เทคนิค ภาษา ในการนำเสนอความคิด ถ่ายทอดประสบการณ์ และสะท้อนให้เห็นภาพของผู้หญิงในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทเกือบทุกด้านในสังคม เพื่อให้สังคมได้รับรู้ผ่านตัวละครหญิง ซึ่งเป็นตัวละครเอกหรือตัวเด่นของเรื่อง

อุมมีสาลาม อุมาร เป็นนักเขียนหญิงหน้าใหม่ที่ประสบความสำเร็จ โดยที่ผลงานของอุมมีสาลาม อุมารได้เข้าชิงรางวัลซีไรต์ในปี 2560 และในปี 2555 เรื่องสั้นความตายในเดือนรอมฎอนได้รับรางวัลยอดเยี่ยมสาขาวรรณกรรม (Young Thai Artist Award 2012) และในปีเดียวกันเรื่องพี่ชายได้รับรางวัลชนะเลิศการเขียนเรื่องสั้นหัวข้อ ผู้คน พลเมือง อารมณ์ ความรู้สึก และวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมในชายแดนใต้ ที่จัดโดยศูนย์มนุษยวิทยาสิรินคร ด้วยความที่อุมมีสาลาม

อุมาร เป็นคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ตั้งแต่กำเนิด จึงไม่แปลกที่เรื่องสั้นของอุมมีสาลาม อุมาร จะถ่ายทอดแง่มุมหรือภาพสะท้อนสังคมของคนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้เป็นอย่างดี โดยเรื่องสั้นเกือบทุกเรื่องของอุมมีสาลาม อุมาร จะใช้ตัวละครผู้หญิงเป็นผู้ถ่ายทอดเรื่องนั้น ๆ ดังในเรื่องไก่หลุดคอก อุมมีสาลาม อุมาร ได้นำเสนอสถานภาพและบทบาทของตัวละครหญิงที่ต้อยกว่าตัวละครชายอย่างเห็นได้ชัดไม่ว่าจะเป็นในเรื่องการศึกษาและในเรื่องการเลือกคู่ครอง ดังเนื้อหาบางส่วนในเรื่องไก่หลุดคอกที่ว่า

“ซัลมาแต่งงานตั้งแต่อายุ 19 เธอไม่ได้เรียนหนังสือสูง แม่บอกว่าเป็นลูกสาวไม่จำเป็นที่จะต้องเรียนสูง ๆ หรือเรียนมากเหมือนผู้ชาย ผู้ชายจะต้องเรียนสูงเพียงได้เลี้ยงลูกเลี้ยงเมีย ความเชื่อนี้ถูกปลูกฝังเมื่อตั้งแต่วัยยังไม่แต่งงานแม่แต่สามีเธอก็ไม่มีสิทธิ์เลือกเองทุกอย่างเป็นเรื่องของผู้ใหญ่ เธอเพียงแค่เข้าพิธีแต่งงานกับคนไม่รู้จัก เพื่อให้เขาเลี้ยงดู ซักเสื้อผ้า ทำกับข้าว ดูแลบ้าน และทำให้เขาผ่อนคลาย” [1]

ข้อความข้างต้น แสดงให้เห็นถึงทัศนคติของอุมมีสาลาม อุมาร ที่ต้องการนำเสนอสถานภาพและบทบาทของตัวละครหญิงที่ถูกมองว่าไม่มีบทบาทสำคัญอะไรในสังคม แม้กระทั่งในเรื่องโกหกหลอกลวงเอง การเลือกคู่ครองก็ไม่มีสิทธิ์ เลือกเองแต่ในทางหลักอิสลามผู้หญิงมีสิทธิ์ในการเลือกคู่ครอง ดังที่ เชคมุฮัมมัดดาลีล ชาและห์ฆานนะห์ [2] ได้กล่าวไว้ว่า ผู้หญิงมีสิทธิ์ในขั้นตอนที่จะเลือกสามีด้วยตนเอง โดยที่เธอสามารถตอบรับหรือปฏิเสธผู้ชายที่จะขอเธอแต่งงาน หากเธอต้องการปฏิเสธ เธอไม่จำเป็นต้องแจ้งเหตุผลในการปฏิเสธดังกล่าว ทั้งนี้เพราะเป็นสิทธิ์ของเธอโดยไม่มีใครไม่มีสิทธิ์ที่จะโต้แย้งเธอได้ อีกทั้งในแง่ของการศึกษานั้น ตามหลักศาสนาอิสลามผู้หญิงมีสิทธิ์ในการแสวงหาความรู้เท่าเทียมกับผู้ชาย ดังที่อับดุลเราะห์มาน อับดุลการิม อัซชีหะฮฺ[3] กล่าวไว้ว่า อิสลามใช้ให้บรรดาสตรีแสวงหาความรู้และทำการเผยแพร่ความรู้เสมือนกับที่ให้บรรดาบุรุษเมื่อศึกษาเรื่องสั้นของอุมมีสาลาม อุมาร ในเบื้องต้นแล้วพบว่าเรื่องสั้นกลางฝูงแพะหลังหัก ของอุมมีสาลาม อุมารมีองค์ประกอบและบทบาทที่โดดเด่นอย่างหนึ่งคือ ตัวละคร ซึ่งตัวละครนับได้ว่าเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินเรื่องตัวละครในเรื่องสั้นกลางฝูงแพะหลังหักเกือบทั้งหมดจะเป็นตัวละครผู้หญิงในการเล่าเรื่องหรือดำเนินเรื่อง ดังที่ บินหลา สันกาลาศีรี [4] ได้กล่าวไว้ว่า เรื่องสั้นของอุมมีสาลาม อุมาร เป็นเรื่องเชิงสังคมนิยายชัด ทว่าบอกเล่าด้วยน้ำเสียงมุสลิมผู้หญิง และจากพื้นที่ประหนึ่งสบตากับดวงตาหลังผืนฮิญาบ

การศึกษาสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงมุสลิมที่ปรากฏในเรื่องสั้นกลางฝูงแพะหลังหัก ของ อุมมีสาลาม อุมาร ถือว่าเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมทางสังคม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตของมุสลิมได้เป็นอย่างดี การศึกษาตัวละครผู้หญิงในเรื่องสั้นกลางฝูงแพะหลังหัก จะทำให้เห็นสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงในสังคมมุสลิมอย่างเด่นชัดยิ่งขึ้น อีกทั้งยังทำให้เข้าใจผู้หญิงในฐานะที่มีเลือดเนื้อ ซึ่งเป็นทั้งผู้กระทำและผู้ถูกกระทำด้วย ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงมุสลิมที่ปรากฏในเรื่องสั้นกลางฝูงแพะหลังหัก ของ อุมมีสาลาม อุมารเพราะต้องการทราบถึงสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงมุสลิมที่ปรากฏในเรื่องสั้นกลางฝูงแพะหลังหัก และทัศนคติของผู้เขียนที่มีต่อสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงมุสลิมในสังคมตามมุมมอง ทัศนคติของนักเขียน ซึ่งเป็นนักเขียนผู้หญิงที่อาศัยอยู่ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ตั้งแต่กำเนิด จึงเป็นที่มาของการศึกษาในครั้งนี้

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาสถานภาพและบทบาทผู้หญิงมุสลิมที่ปรากฏในเรื่องสั้นกลางฝูงแพะหลังหักของอุมมีสาลาม อุมาร โดยผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์โดยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพและบทบาทผู้หญิงมุสลิม ผู้วิจัยได้อาศัยแนวคิดและการวิเคราะห์ในการศึกษา คือ วิเคราะห์สถานภาพและบทบาทของผู้หญิงมุสลิมและวิเคราะห์ทัศนคติของผู้เขียนที่มีต่อสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงมุสลิม โดยใช้แนววิทยานิพนธ์เรื่องสถานภาพและบทบาทของตัวละครหญิงในนวนิยายของ ปิยพร ศักดิ์เกษม เขียนโดย ปิ่นเกล้า ศิลาบุตร แล้วนำมาวิเคราะห์แบบพรรณนาวิเคราะห์ต่อไป

ผลการวิจัยและอภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงมุสลิมที่ปรากฏในเรื่องสั้นกลางฝูงแพะหลังหัก ของอุมมี
สาลาม อุมาร แบ่งเป็นประเด็นต่อไปนี้

1. สถานภาพและบทบาทผู้หญิงในครอบครัว

สถานภาพและบทบาทของผู้หญิงที่ปรากฏในครอบครัวที่จะต้องปฏิบัติต่อสามีและลูก เพราะมี
บทบาทสำคัญในการแบ่งเบาภาระสามีและอบรมสั่งสอน สถานภาพและบทบาทผู้หญิงในสังคม เบียดสถานภาพ
และบทบาทของผู้หญิงที่ปรากฏในสังคมเพราะผู้หญิงมีโอกาสทางการศึกษามาก ทำให้ผู้หญิงมีความรู้
ความสามารถ มีความคิดที่ทันสมัย ซึ่งส่งผลต่อการมีหน้าที่การทำงาน ซึ่งเป็นโอกาสที่ทำให้ผู้หญิงได้ก้าวเข้ามา
สู่โลกภายนอก ปรากฏได้ 3 สถานภาพ ได้แก่ สถานภาพของลูกสาว สถานภาพของภรรยา และสถานภาพของ
มารดา

1.1 สถานภาพของลูกสาว

สถานภาพลูกสาวแบ่งเป็น 2 บทบาท คือ บทบาทในการเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่และ
บทบาทในการตอบแทนบุญคุณพ่อแม่

1) บทบาทในการเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่ ปรากฏในเรื่อง เรื่องแพะหลังหัก เรื่องไก่หลุด
คอก เรื่องพี่ชาย ดังข้อความที่ว่า “ฉันจำเป็นต้องเชื่อฟังพ่อ ไม่โผล่หน้าไปที่วัดอีก ไม่มีขนมจากเจ้าอาวาสมา
แบ่งกินกันกับเพื่อน ๆ มีแต่เพื่อนบางคนที่ยังหลุดรอดสายตาของผู้ใหญ่ไปได้” [1]

จากข้อความที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า แม้อินดาอยากไปที่วัดและไปหาเจ้าอาวาสสักเพียงใดก็
ตาม เธอก็ไม่สามารถไปได้ เพราะพ่อของเธอได้สั่งห้ามไว้ แสดงให้เห็นว่าอินดาเป็นลูกที่เชื่อฟังคำสั่งสอนของ
บิดา การที่อินดาได้รับจากเจ้าอาวาสนั้นถือเป็นเรื่องต้องห้ามในอิสลาม เพราะของที่เจ้าอาวาสได้มานั้นย่อม
เป็นอาหารที่ประกอบด้วยคนที่เป็นไทยพุทธที่เป็นคนให้เอาไว้

2) บทบาทในการตอบแทนบุญคุณพ่อแม่ ปรากฏในเรื่องเรื่องหลง เรื่องไก่หลุดคอก ดังข้อความที่ว่า
ทางกลับกัน เมื่อพ่อเห็นเธอเพิ่งจะอายุ ๓๗ ปี พ่อจึงคิดจะหาคู่ครองให้เธออีกครั้ง ด้วยความที่ทำงาน
เป็นทั้งเด็กเสิร์ฟและทำงานในผ้า ซัลมาจึงต้องดูแลตัวเองให้สวยอยู่เสมอ ทำให้เธอดูสวยเหมือนสาว
วัย 30 ต้น ๆ คนที่มาดูแลตัวเองวันนั้นเป็นชายวัย 59 ปี แม่ซัลมาเลือกที่จะตอบปฏิเสธ แต่พ่อกลับตอบ
ตกลง เพราะเห็นว่าเป็นคนมีความรู้ทางศาสนาเป็นโต๊ะฮัจญ์ที่ไปประกอบพิธีฮัจญ์ยังเมืองเมกกะ
มาแล้วและร่ำรวย แม้เขาแต่งงานมีครอบครัวแล้ว ซัลมายังมีลูกหลายคน ดังนั้นซัลมาจึงไปอยู่ในฐานะ
เมียรอง [1]

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า ซัลมาเป็นลูกสาวที่ไม่อยากให้พ่อคอยมาเป็นห่วง ไม่สบายใจเกี่ยวกับ
เธอ เธอไม่ต้องการให้พ่อคอยมาเป็นห่วงเป็นกังวลใจเกี่ยวกับเธอเธอจึงยอมแต่งงานอีกครั้งเพื่อความสบายใจ
ของพ่อด้วยการตอบแทนบุญคุณของพ่อ [1]

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่า อารีนาทำหน้าที่ในฐานะภรรยาอย่างไม่ขาดตกบกพร่องแต่อย่างใด
อีกทั้งยังคอยช่วยเหลือและแบ่งเบาภาระให้แก่สามีของเธอโดยการรับผ้ามาเย็บเป็นอาชีพรเสริมด้วย ถึงนางจะ
ไม่ได้มีบทบาทในการหาเลี้ยงครอบครัวเหมือนสามี แต่นางก็คอยเลี้ยงลูก ทำงานบ้านทุกอย่าง และประกอบ
อาชีพเสริมอย่างการเย็บผ้าเพื่อนำเงินที่ได้ไปใช้ในยามลำบากอีกด้วย เพราะลำพังเงินเดือนสามีที่เป็นอาจารย์

คงไม่พอสำหรับค่าใช้จ่ายแน่นอน ซึ่งศาสนาอิสลามไม่ได้ห้ามให้ภรรยาออกไปทำงานนอกบ้าน แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น จะต้องอยู่ในขอบเขตและการอนุญาตของผู้เป็นสามีด้วย

1.2 สถานภาพของภรรยา

สถานภาพของภรรยาแบ่งเป็น 2 บทบาท คือ บทบาทในการแบ่งเบาภาระของสามีบทบาทในการดูแลเอาใจใส่และให้เกียรติสามี

1) บทบาทในการแบ่งเบาภาระของสามี ปรากฏในเรื่องผู้ต้องสงสัย เรื่องฝุ่น เรื่องไก่หลุดคอก ดังข้อความที่ว่า

หากการเข้าร่วมกลุ่มอ่านอัลกุรอานในครั้งนั้นเราอ่านซูเราะห์อื่นที่ไม่ใช่ซูเราะห์อันนิซาอ ฉันทก็คงจะยังเป็นผู้หญิงมลายูทึม ๆ ที่มียุ่งอยู่กับการดูแลลูกผัว ก้มหน้าก้มตาอยู่กับจักรเย็บผ้าที่ต้องเร่งส่งในทุกครั้ง ไม่รับรู้เรื่องราวอะไร...แม้แต่เรื่องที่เกิดกับคนใกล้ชิดที่สุดในครอบครัว หรือหากจะพูดให้เจ็บปวดขึ้นไปอีกคือ มันเกิดขึ้นกับฉันนี่ แหละ! [1]

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่า อารีนาทำหน้าที่ในฐานะภรรยาอย่างไม่ขาดตกบกพร่องแต่อย่างไร อีกทั้งยังคอยช่วยเหลือและแบ่งเบาภาระให้แก่สามีของเธอโดยการรับผ้ามาเย็บเป็นอาชีพเสริมด้วย ถึงนางจะไม่ได้มีบทบาทในการหาเลี้ยงครอบครัวเหมือนสามี แต่นางก็คอยเลี้ยงลูก ทำงานบ้านทุกอย่าง และประกอบอาชีพเสริมอย่างการเย็บผ้าเพื่อนำเงินที่ได้ไปใช้ในยามลำบากอีกด้วย เพราะลำพังเงินเดือนสามสี่ที่เป็นอาจารย์คงไม่พอสำหรับค่าใช้จ่ายแน่นอน ซึ่งศาสนาอิสลามไม่ได้ห้ามให้ภรรยาออกไปทำงานนอกบ้าน แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น จะต้องอยู่ในขอบเขตและการอนุญาตของผู้เป็นสามีด้วย

2) บทบาทในการดูแลเอาใจใส่และให้เกียรติสามี ปรากฏในเรื่องเรื่องฝุ่น เรื่องความตายในเดือนรอมฎอน เรื่องนิทานของพ่อ เรื่องไก่หลุดคอก เรื่องลวงดังข้อความที่ว่า

ทุกครั้งที่พอนิ่งเพราะพลังความสงบของอารีฟีน พ่อมักจะหลับไปอยู่เงียบ ๆ ทว่ามันเป็นความเงียบก่อนพายุจะมา เพราะเมื่อมีอะไรเข้ามากระตุ้น อนุภาพของอารมณ์ร้ายก็มักจะไปลงที่แม่ พ่อเลือกที่จะไว้วางใจใส่ผู้ผู้สงบเสงี่ยมเจียมตัวมาตลอด มีแต่อารีฟีนที่มักจะทนไม่ได้และไว้วางใจกลับใส่พ่อบ้าง เมื่อเห็นแม่ถูกกระทำ แน่แน่นอนเหตุการณ์ไม่เคยยุติลงด้วยดี [1]

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า แม่เป็นคนที่สูงบเสงี่ยมเจียมตัวมาก ต่อให้สามีจะด่า จะว่าหรือจะทุบตีแม่อย่างไรแม่ก็ไม่เคยว่า ไม่เคยด่า ไม่เคยต่อว่า ไม่เคยใช้ความรุนแรงใส่ผู้เป็นสามี นั่นเป็นเพราะแม่รักและให้เกียรติผู้เป็นสามีของเธอนั่นเอง

1.3 สถานภาพของมารดา

สถานภาพของมารดาแบ่งเป็น 4 บทบาทคือ บทบาทในการอบรมเลี้ยงดูลูกและปลูกฝังเรื่องศาสนา บทบาทในการสนับสนุนลูก บทบาทในการเสียสละเพื่อลูก และบทบาทในการให้คำแนะนำเลือกคู่ครอง

1) บทบาทในการอบรมเลี้ยงดูลูกและปลูกฝังเรื่องศาสนา ปรากฏในเรื่องเรื่องผู้ต้องสงสัย เรื่องพี่ชายเรื่องไก่หลุดคอก ดังข้อความที่ว่า

เธอเริ่มรู้สึกโกรธครุคนนั้นเสียแล้ว ป้อนความคิดให้เด็กมองโลกในแง่ร้ายได้อย่างไร แกจะต้องเติบโตให้มากกว่านี้เห็นทีจะต้องไปคุยกับครูเสียแล้ว เล่าเรื่องเหลวไหลให้ลูกเธอฟังอย่างนี้ แล้วเด็กอีกนับสิบ

ในห้องนั้นเล่า ถูกป้อนความคิดเช่นนี้ต่อไปจะเกิดอะไรขึ้น” “ต่อไปลูกต้องคิดก่อนนะในการจะเชื่อใครสักคน เราต้องไปเจอโลกที่กว้างขวางกว่านี้ อย่าเชื่อใครง่าย ๆ [1]

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่าพาริตาพยายามอธิบายในเรื่องที่ลูกกลับมาเล่าให้ฟัง ซึ่งเรื่องนั้นเป็นเรื่องที่ครูเป็นผู้เล่าให้ฟัง เรื่องที่เล่าอาจเป็นเรื่องที่ต้องการให้เด็กกลัวเพียงเท่านั้น แต่ด้วยความที่เป็นเด็กกลับคิดว่าเป็นเรื่องจริง ผู้เป็นแม่จึงมีบทบาทในการสั่งสอนอบรมเลี้ยงดูลูกของตนให้รู้จักแยกแยะว่าเรื่องไหนเป็นเรื่องจริงและเรื่องไหนเป็นเรื่องไม่จริงเพื่อไม่ให้เข้าใจเรื่องนั้นอย่างผิด ๆ ซึ่งศาสนาอิสลามได้เน้นหนักในเรื่องการอบรมเลี้ยงดูลูก

2) บทบาทในการสนับสนุนลูก ปรากฏในเรื่องเรื่องลุง เรื่องพี่ชาย เรื่องกลางฝูงแพะดังข้อความที่ว่า แม่ส่งเขาไปเรียนมัธยมฯ ในกรุงเทพฯ หลังจากที่พ่อเสียชีวิต ในตอนแรกเขาก็ไม่ยอมจากไป เพราะรักที่นี่ รักทะเลแห่งนี้รู้สึกเหมือนทุกสิ่งทุกอย่างที่นี่เป็นชีวิตของเขา ก่อนหน้าที่พ่อจะจากไปนั้นแม่ก็ได้เปรยกับพ่อในเรื่องนี้แล้ว แต่พ่อไม่ยอมเพราะพ่อกลัวว่าลูกชายจะกลายเป็นคนอื่นที่ลืมความเชื่อเดิม ๆ พ่อเป็นชาวประมงที่อยู่กับท้องทะเลมาทั้งชีวิต ส่วนแม่เป็นชาวเมืองผู้มีฐานะดีแต่หลงเสน่ห์หนุ่มชาวประมงจนกล้าขัดใจผู้บังเกิดเกล้าของตน [1]

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า แม่ของฮาดียสนับสนุนให้เขาได้เรียนหนังสือสูง ๆ ไม่ให้มีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องงมงาย ในความคิดของแม่ แม่มักจะบอกว่าพองมงายอยู่กับความเชื่อเก่า ๆ ไม่มีใครเขานับถือดาโต๊ะฮุรารีอย่างพ่ออีกแล้วแต่เหมือนพ่อจะจดจำกับอดีตที่ถูกครอบครัวยึดติดฝัง แม้ในตอนแรกฮาดียไม่ยอมไป แต่เมื่อไปอยู่ที่กรุงเทพฯ เขาก็สามารถปรับตัวได้ เมื่อมีเวลาว่างเขาจะอ่านหนังสือ เพื่อให้ความคิดถึงเบาบางลงไปได้บ้าง ซึ่งการที่เขาได้เรียนหนังสือนั้นก็ทำให้เขาลืมความเชื่อเก่า ๆ ที่มีอยู่ และคิดว่าเรื่องแบบนี้ไม่มีอยู่จริง

3) บทบาทในการเสียสละเพื่อลูก ปรากฏในเรื่องเรื่องไก่หลุดคอด ดังข้อความที่ว่า “ซัลมาตัดสินใจให้แม่เลี้ยงลูก เพื่อไปทำงานร้านอาหารที่กลาดัน, แปะปีทำงานอยู่มาเลเซีย จากเด็กล้างจาน มาเป็นเด็กเสิร์ฟ ในร้านอาหารก่อนจะเข้าทำงานในผับดังคุดแควชายแดนมาเลเซีย เพื่อส่งเสียซารินาเรียนหนังสือให้พ้นจากคำดูถูกของชาวบ้าน” [1]

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่า ความรักของซัลมาที่มีต่อซารินาเป็นความรักที่ยิ่งใหญ่มาก ยอมเสียสละจากลูกเพื่อที่ไปหาเงิน เพื่อให้ลูกได้มีชีวิตที่ดี ๆ ได้เรียนหนังสือสูง ๆ เพื่อที่จะได้มีงานที่ดีในอนาคต

4) บทบาทในการให้คำแนะนำเลือกคู่ครอง ปรากฏในเรื่องเรื่องไก่หลุดคอด ดังข้อความที่ว่า แม่บอกว่าเป็นลูกสาวไม่มีความจำเป็นที่จะต้องเรียนสูง ๆ หรือเรียนมากเหมือนผู้ชาย ผู้ชายจะต้องเรียนสูง เพื่อจะได้เลี้ยงลูกเมีย ความเชื่อนั้นถูกปลูกฝังมาตั้งแต่เธอยังไม่แต่งงาน แม่แต่สามีเธอก็ไม่มีสิทธิ์เลือกเอง ทุกอย่างเป็นเรื่องของผู้ใหญ่เธอเพียงเข้าพิธีแต่งงานกับคนไม่รู้จักเพื่อให้เขาเลี้ยงดูคลอดลูก เลี้ยงลูก ซักเสื้อผ้า ทำอาหาร ดูแลบ้าน และทำให้เขาอ่อนคลาย [1]

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า แม่มีบทบาทในการหาคู่ครองให้แก่ลูกเพราะแม่เลี้ยงดูลูกแม่ยอมรู้ว่าลูกของแม่มีนิสัยแบบไหนและเป็นคนอย่างไรและการที่แม่หาคู่ครองให้ลูก เพื่อที่จะให้ลูกเจอกับคนดี ๆ เพื่อที่จะให้ลูกมีชีวิตที่ดีและสะดวกสบายในอนาคต ถึงแม้ว่าลูกจะมีสิทธิ์ในการเลือกคู่ครองได้ด้วยตนเองแต่แม่

ก็ยังมีสิทธิ์ในตัวลูกทุกอย่างอยู่ดีตั้งนั้นลูกเลยยอมให้แม่เลือกคู่ รองให้เพราะเชื่อว่าสิ่งที่แม่เลือกสิ่งที่ดีที่สุด
สถานภาพและบทบาทของผู้หญิงในครอบครัวมีสถานภาพของลูกสาวสถานภาพของภรรยาสถานภาพของแม่
สถานภาพที่ปรากฏมากที่สุด คือ สถานภาพของภรรยาซึ่งสถานภาพของภรรยาปรากฏในเรื่องสั้น
ทั้งหมด 4 เรื่องและภรณานั้นก็มีบทบาทสำคัญในการดูแลบ้าน เพราะผู้หญิงส่วนมากจะอยู่กับบ้าน อบรมสั่ง
สอนลูกและปฏิบัติต่อสามีซึ่งสอดคล้องกับศาสนาอิสลามผ ดังที่ศาสดามุฮัมมัด ผู้หญิงเป็นผู้รับผิดชอบจัดการ
บ้านเรือนของสามีของนาและยังจะถูกสอบสวนเกี่ยวกับหน้าที่นั้นในวันอาคีเราะห์ (วันแห่งพิพากษา)

2. ด้านสถานภาพและบทบาทผู้หญิงในสังคม

สถานภาพและบทบาทผู้หญิงในสังคมเป็นสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงที่ปรากฏในสังคมเพราะ
ผู้หญิงมีโอกาสทางการศึกษามาก ทำให้ผู้หญิงมีความรู้ ความสามารถมีความคิดที่ทันสมัย ซึ่งส่งผลต่อการมี
หน้าที่การงาน ซึ่งเป็นโอกาสที่ทำให้ผู้หญิงได้ก้าวเข้ามาสู่โลกภายนอกประกอบด้วย ด้านการศึกษาและด้าน
การประกอบอาชีพ

2.1 ด้านการศึกษา ประกอบไปด้วย การศึกษาสายศาสนา และสายสามัญ

1) การศึกษาสายสามัญ ปรากฏในเรื่อง เรื่องกลางฝูงแพะ เรื่องแพะหลังหัก ดังข้อความที่ว่า
เพื่อน ๆ มักล้อว่าฉันโง่คืดที่ตอนเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงในสามจังหวัดเมื่อปี 2547 ช่วงนั้นฉันเรียน
จบมัธยมปลายและมีอันให้ต้องขึ้นไปเรียนที่กรุงเทพฯ พอดี พอเพื่อนพูดนานเข้า ๆ พานทำให้ฉันรู้สึก
เหมือนตัวเองตั้งใจเลิกเรียนไปหลบกายอยู่ท่ามกลางความแออัดของเมืองหลวงกับผู้คนที่ไม่รู้จัก เพียง
เพราะต้องการหลีกเลี่ยงจากสิ่งเลวร้ายที่เกิดขึ้นที่บ้านเกิด [1]

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า อินดานั้นเป็นบุคคลที่โง่คืดที่ได้มีโอกาสไปเรียนต่อที่กรุงเทพฯ เพราะ
เธอก็เป็นผู้หญิงมุสลิมคนหนึ่งที่มีโอกาสไปเรียนต่อเพื่อเพิ่มความรู้ให้กับเธอให้มากยิ่งขึ้น และการเรียนใน
สถานที่ที่ไกลบ้านจะช่วยเพิ่มพูนประสบการณ์แก่เธอในการใช้ชีวิตให้มากยิ่งขึ้นด้วย

2) การศึกษาสายศาสนา ปรากฏในเรื่อง เรื่องฝุ่น ดังข้อความที่ว่า

“แต่กระนั้น การพบปะกันระหว่างพวกเราก็คงจะไม่เกิดขึ้น หากอามินะห์ไม่จุดความคิดนี้ขึ้นมา อาจ
เรียกได้ว่าการรวมกลุ่มนี้ไม่ได้มีวัตถุประสงค์อื่นนอกจากพบปะเพื่อนฝูงที่ทำกันอยู่เดือนละสองครั้ง อ
ามินะห์เห็นว่าการรวมกลุ่มกัน เพื่อทำฮาลาเกะฮ้อลกูรอ่านเช่นนี้อย่างน้อย ๆ ก็ได้แลกเปลี่ยนความรู้
ความคิดเห็น และปรับทุกข์ซึ่งกันและกันมันอาจจะเป็นอย่างน้อย” [1]

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า ผู้หญิงมุสลิมไม่ว่าจะอยู่ในสถานะไหนก็ควรหมั่นศึกษาหาความรู้
ให้กับตนเอง ยิ่งผู้หญิงที่แต่งงานแล้วก็ยังต้องศึกษาเรื่องศาสนา เพื่อนำความรู้ไปใช้ในการดำรงชีวิต สอนลูก ๆ
ของเธอในเรื่องต่าง ๆ เช่น ละหมาดให้ครบ 5 เวลา อ่านอัลกูรอ่านให้เป็น และปลูกฝังลูก ๆ ให้รักและเข้าใจ
ศาสนาให้มากที่สุด จะเห็นได้ว่าสภาพและบทบาทในสังคมการศึกษาสามัญจะมากที่สุดซึ่งประกอบไปด้วย
เรื่องสั้น 2 เรื่อง ได้แก่ เรื่องแพะหลังหักกลางฝูงแพะการศึกษาสายสามัญแย่มากกว่าการศึกษาศาสนาเพราะใน
ปัจจุบันนี้ผู้เป็นพ่อแม่ให้ความสำคัญกับการศึกษามากขึ้นเพื่อให้มีความรู้สามารถที่จะดำเนินชีวิตทั้งในการ
ทำงานหาเลี้ยงตนเองและทำให้ทันโลกทันคนในสังคมปัจจุบัน

2.2 ด้านการประกอบอาชีพ ประกอบด้วย งานฝีมือ แม่บ้าน งานบริการ ชาวสวน และแพทย์

1) ด้านงานฝีมือ ปรากฏในเรื่อง เรื่องฝุ่น ดังข้อความที่ว่า

หลังจากที่ถามเขาคราวนั้นเขาก็ไม่ค่อยกลับบ้าน เดือนนี้เขาให้เงินมาสองพัน แล้วเราต้องกินอยู่กันทั้งครอบครัว ไหนลูกจะไปโรงเรียน ฉันทพยายามบอกเขาแล้วนะแต่เขาก็เฉย ๆ แล้วทำหน้าที่เครียดใส่ ถ้าไม่เย็บผ้าก็ไม่รู้จะเอาเงินจากที่ไหนมาใช้จ่าย” “ฉันทก็ยิ้มกลบความขมขื่น นึกถึงเงินสองพันที่จะต้องใช้จ่ายในเดือนนี้ กับผ้ากองโตที่เพิ่งรับมาจากนายจ้างเมื่อสองวันที่ผ่านมา [1]

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า อารีนาเป็นผู้หญิงที่รักและเคารพสามีของเธอเป็นอย่างมาก ทำทุกอย่างให้ครอบครัวมีความสุข ทำงานบ้าน ดูแลสามีและลูก ศึกษาเรื่องศาสนา และยังช่วยแบ่งเบาภาระให้แก่สามีโดยการรับผ้ามาเย็บเป็นอาชีพเสริม ซึ่งเย็บผ้าถือเป็นอาชีพที่สามารถทำที่บ้าน ไม่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน

2) ด้านแม่บ้าน ปรากฏในเรื่อง เรื่องผู้ต้องสงสัยเรื่องความตายในเดือนรอมฎอน เรื่องนิทานของพ่อ และเรื่องฝุ่น ดังข้อความที่ว่า

หลังสามีออกไปทำงานในเช้าวันนั้น ฟารีดาลงมือทำความสะอาดบ้าน ขณะลูกชายนั่งทำการบ้านและดูโทรทัศน์อยู่ข้างเรื่องระเบิดยังคงมีการรายงานอย่างต่อเนื่อง แต่ไม่มีความคืบหน้าเกี่ยวกับบุคคลต้องสงสัยแต่อย่างใดไม่มีใครรู้เห็น ไม่มีใครจดจำอะไรได้ ไม่มีใครเห็นรูปพรรณสัณฐานของผู้ต้องสงสัยมีคนอื่นเพียงแครถกระบะที่เป็นขบวนการบอมบ์จอดไว้ แต่ไรเงาของผู้ต้องสงสัยเช่นเคย เหมือนที่เคยเกิดขึ้นในที่อื่น ๆ เธอชินเสียแล้วที่จะรับรู้เช่นนี้ [1]

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่าฟารีดาไม่มีได้อาชีพอย่างสามี แต่ฟารีดาเป็นแม่บ้าน ดูแลสามีและลูก ทำงานบ้านทำอาหารให้สามีลูกทาน อีกทั้งยังไปส่งลูกเรียนหนังสือด้วย ฟารีดาเป็นขยันขันแข็งขนาดเธออยู่ในหัวอารมณ์ที่โกรธหรือไม่สบายใจแต่เธอก็ยังทำหน้าที่ของเธออย่างไม่ขาดตกบกพร่องแต่อย่างใด

3) ด้านงานบริการ ปรากฏในเรื่อง เรื่องโก๋หลุดคอกดังข้อความที่ว่า

ซัลมาตัดสินใจให้แม่เลี้ยงลูก เพื่อไปทำงานร้านอาหารที่กลาดัน, แปะดปีที่ทำงานอยู่มาเลเซีย จากเด็กล้างจาน มาเป็นเด็กเสิร์ฟในร้านอาหาร ก่อนจะเข้าทำงานในผับดังคุดแลวชายแดนมาเลเซีย เพื่อส่งเสียซารีนาเรียนหนังสือให้พ้นจากคำดูถูกของชาวบ้าน [1]

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า ซัลมาเป็นผู้หญิงต่อสู้ในการใช้ชีวิตและเป็นแม่ที่ยอมเสียสละเพื่อจะให้ลูกได้เรียนหนังสือ ถึงแม้ตัวเองจะต้องไปทำงานที่ไกล ๆ ต้องจากลูกเธอก็ยอมเพราะอยากให้ลูกได้เรียนหนังสือและรายได้ที่หามาได้เก็บไว้ใช้ในอย่างจำเป็น ซัลมาเป็นผู้หญิงการทำงานจึงมีข้อจำกัดไม่เหมือนกับผู้ชายแต่ไม่ได้หมายความว่าซัลมาจะทำงานไม่ได้หรือออกทำงานไกล ๆ ไม่ได้แต่จะต้องไม่ขัดหลักศาสนา

4) ด้านชาวสวน ปรากฏในเรื่อง เรื่องความตายในเดือนรอมฎอน ดังข้อความที่ว่า

ถ้าเขายังอยู่ที่บ้านปานนี้คงเป็นเวลาออกไปกรีดยางแล้วสินะ แต่ตอนนี้ทำได้เพียงแค่นึก นึกถึงใครบางคน เธอจะอยู่อย่างไรกันนะโดยที่ไม่มีเขา คงต้องเดินไกลกว่าจะถึงสวนยางเธอขับมอเตอร์ไซค์ไม่เป็นกว่าจะถึงที่นั่นก็คงเหนื่อยหอบแล้ว [1]

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า ในสามจังหวัดเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ คนในสามจังหวัดจะประกอบอาชีพกสิกรรมเป็นหลักกันเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งอาชีพนี้ถือได้ว่าเป็นอาชีพที่หล่อเลี้ยงชีวิตของคนที่นี่ เขาจะหว่านออกไปก็คิดตั้งแต่เช้าตรู่เพื่อที่น้ำจะได้ออกเยอะ โดยการเดินเท้าไปที่สวนยางเพราะเขาจะหว่านไม่เป็น

5) ด้านแพทย์ ปรากฏในเรื่อง เรื่องกลางฝูงแพะ ดังข้อความที่ว่า

นางชอบบอกกับใคร ๆ ว่า ‘เพิ่งกลับจากกรุงเทพฯ’ ทั้งที่ความจริงแล้วนางกลับมายู่หมู่บ้านชายทะเลแห่งนี้เกือบสี่ปีมาแล้ว ตลอดระยะเวลาสี่ปีไม่เคยห่างเหินไปจากหมู่บ้านนับตั้งแต่หย่าขาดสามีที่กรุงเทพฯ ความจริงนางชื่อเดิมว่า ‘ฮาสิมา’ เมื่อครั้งได้แต่งงาน นางมีบุตรถึง 5 คนและทุกคนก็ล้วนแต่มีหน้าที่การงานที่ดี ลูกชายคนโตอายุเกือบสี่ปีแล้วทำงานเป็นนายความ ส่วนลูกสาวอีกสองคนถัดมานั้นคนหนึ่งเป็นจักษุแพทย์ อีกคนทำงานด้านเทคนิคการแพทย์ ลูกชายคนที่สี่เป็นวิศวกร ส่วนลูกสาวคนสุดท้ายที่นางมาจากมาตั้งแต่อายุเพียงห้าขวบ เวลานี้ก็ได้เป็นผู้ช่วยนายความและทำงานอยู่กับพี่ชาย แต่ลูก ๆ ทั้งหมดก็ล้วนอยู่ที่กรุงเทพฯ [1]

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่าลูก ๆ ของซัลมาจะเรียนหนังสือกันทุกคนและจะได้ประกอบอาชีพที่ตัวเองเรียนมาและสามารถนำวิชาชีพที่ตัวเองเรียนมา มาช่วยคนอื่นและรักษาคนอื่นได้ทำให้วิชาชีพที่ตัวเองเรียนมาไม่สูญเปล่าอีกทั้งอาชีพของเธอไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนก็สามารถประกอบได้โดยไม่ต้งงานจะเห็นได้ว่าสถานภาพและบทบาทในการประกอบอาชีพอาชีพแม่บ้านเป็นอาชีพที่มีมากที่สุดในเรื่องสั้นซึ่งประกอบด้วยเรื่องสั้น 4 เรื่อง ได้แก่ เรื่องผู้ต้องสงสัย เรื่องความตายในเดือนรอมฎอน เรื่องนิทานของพ่อและเรื่องฝุ่น เพราะผู้หญิงส่วนมากจะอยู่ในบ้าน เป็นแม่บ้าน ดูแลสามีและลูกทำงานบ้าน ดังที่ศาสตราจารย์หมัด ได้กล่าวว่า และภรรยาเป็นผู้ดูแลบ้าน ของสามีของเธอ และเธอ เป็นผู้รับผิดชอบ ต่อผู้อยู่ภายใต้การดูแลของเธอด้วยเช่นกัน ผู้หญิงเป็นผู้รับผิดชอบจัดการบ้านเรือนของสามีของงานและยังจะถูกสอบสวนเกี่ยวกับหน้าที่นั้นในวันอาคีเราะห์ (วันแห่งพิพากษา)

3. ทศนคติของอุมมีสาลาม อุมาร ที่มีต่อสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงมุสลิม

ทศนคติของอุมมีสาลาม อุมาร ที่มีต่อสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงมุสลิม แบ่งออกเป็น 3 ประเด็นได้แก่ ทศนคติเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดู ทศนคติเกี่ยวกับการเลือกคู่ครอง ทศนคติเกี่ยวกับความไม่เสมอภาค

3.1 ทศนคติเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดู ปรากฏในเรื่อง เรื่องผู้ต้องสงสัย และเรื่องพี่ชาย

ทศนคติเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูลูกในเรื่องผู้ต้องสงสัย คือ ฟารีดาได้อบรมเลี้ยงดูลูกชายของเธอให้รู้จักแยกแยะว่าเรื่องไหนควรเชื่อและเรื่องไหนไม่ควรเชื่อ อีกทั้งนอกจากส่งเสริมให้ลูกเรียนสายสามัญแล้วฟารีดา ยังมีการสอดแทรกเรื่องศาสนาให้แก่ลูกชายของเธอโดยหลังจากละหมาดเสร็จเธอก็จะอ่านอัลกุรอาน เพื่อให้ลูกชายของเธอได้ซึมซับในเรื่องของศาสนา เพราะการละหมาดเป็นเสาหลักของศาสนาอิสลามในขณะเดียวกันอัลกุรอานถือเป็นทางนำในการดำเนินชีวิต การที่แม่เลี้ยงดูลูกตามแบบฉบับอิสลามให้ประสบความสำเร็จนั้นจะต้องอบรมสั่งสอนลูกทั้งทางโลกและทางธรรม เพื่อให้ประสบความสำเร็จได้ทั้งโลกนี้และโลกหน้า ดังข้อความที่ว่า

คำหนึ่ง ภายหลังจากที่ทำการละหมาดมัฆริบในช่วงเวลาตะวันกำลังจะตกดิน แสงเรือ ๆ ที่ริมขอบฟ้าเริ่มเลื่อนหายขณะฟารีดานั่งอ่านอัลกุรอานอย่างสงบที่มุมละหมาดของบ้าน สามีออกไปที่มีสยิด คงรอ

เวลาละหมาดอีซาในตอนกลางคืนให้เสร็จเสียก่อนจึงกลับ ลูกชายเข้ามาคลอเคลียอยู่ข้าง ๆ แล้วเอา
การบ้านมานั่งทำด้วย เธอตั้งใจว่าอ่านอัลกุรอานเสร็จจะไปทำกับข้าวกินพร้อมหน้าสามี [1]

3.2 ทศนคติเกี่ยวกับการเลือกคู่ครอง ประกอบไปด้วย เรื่องสั้น 1 เรื่อง ได้แก่ เรื่องโกหุกุดคอก
จุดเริ่มต้นที่สำคัญของชีวิตสมรส คือ การเลือกคู่ครอง เพราะการตัดสินใจในการเลือกคู่ครองนั้น เป็นการ
ตัดสินใจที่สำคัญในชีวิตของเรา ผลจากการตัดสินใจในการเลือกคู่ครอง หมายถึง ความสุขความสมหวังหรือ
ความล้มเหลวในชีวิตของคู่สมรส ฉะนั้นก่อนที่จะตัดสินใจแต่งงานเราควรคิดอย่างรอบคอบและเตรียมตัว
เตรียมใจให้พร้อม เพราะการวางรากฐานที่มั่นคงหรือการตั้งต้นที่ดีนั้น หมายถึงได้ประสบความสำเร็จในชีวิตไป
แล้วครั้งหนึ่งนั่นเอง ทศนของอุมมีสาลาม อุมาร์เกี่ยวกับการเลือกคู่ครอง เป็นการนำเสนอความคิดของผู้เขียน
ที่ว่าผู้หญิงไม่สามารถที่จะเลือกคู่ครองเองได้ โดยมีพ่อแม่หรือผู้ใหญ่เป็นคนเลือกให้ ซึ่งทำให้การใช้ชีวิตคู่
ไม่ได้ราบเรียบอย่างที่ควรจะเป็น มีปัญหากัน จนก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาทและการหย่าร้างกันในที่สุดอุมมีสาลาม
อุมาร์ได้นำเสนอทศนคติเกี่ยวกับการเลือกคู่ครอง ดังข้อความที่ว่า

ซัลมาแต่งงานตั้งแต่อายุ 19 เธอไม่ได้เรียนหนังสือสูง แม่บอกว่าเป็นลูกสาวไม่มีความจำเป็นที่จะต้อง
เรียนสูง ๆ หรือเรียนมากเหมือนผู้ชาย ผู้ชายจะต้องเรียนสูงเพื่อจะได้เลี้ยงลูกเมีย ความเชื่อนั้นถูก
ปลูกฝังมาตั้งแต่เธอยังไม่แตกเนื้อสาว แม้แต่สามีเธอก็ไม่มีสิทธิ์เลือกเอง ทุกอย่างเป็นเรื่องของผู้ใหญ่
เธอเพียงแค่อ่านอัลกุรอานกับคนไม่รู้จักเพื่อให้เขาเลี้ยงดู คลอดลูก เลี้ยงลูก ซักเสื้อผ้าทำอาหาร ดูแล
บ้าน และทำให้เขาผ่อนคลาย [1]

3.3 ทศนคติเกี่ยวกับความไม่เสมอภาค ปรากฏในเรื่อง เรื่องผู้มีความเสมอภาคระหว่างชายและหญิง
เป็นความเท่าเทียมกันในสิทธิหน้าที่ ความรับผิดชอบ และโอกาสของผู้หญิงและผู้ชาย ของเด็กผู้หญิงและ
เด็กผู้ชาย ความเสมอภาคไม่ได้หมายความว่า ผู้หญิงและผู้ชายจะต้องเหมือนกัน แต่คือ สิทธิหน้าที่ความ
รับผิดชอบและโอกาสต่าง ๆ ต้องไม่ถูกกำหนดหรือขึ้นอยู่กับว่าคุณคนผู้นั้นเกิดมาเป็นผู้หญิงหรือผู้ชาย รวมทั้ง
บทบาทที่แตกต่างกันของผู้หญิงและผู้ชายเท่านั้น รวมทั้งการที่ความสนใจและความต้องการของทั้งผู้หญิงและ
ผู้ชายได้ถูกนำมาพิจารณาโดยการคำนึงถึงความแตกต่างความหลากหลายของคนทั้งสองกลุ่ม เชื่อว่าทุกพื้นที่
ทุก ๆ สังคมก็ย่อมมีความไม่เสมอภาคแฝงอยู่ขึ้นอยู่กับว่าจะมากหรือน้อยแค่นั้นเอง ในสังคมมุสลิมก็มีความไม่
เสมอภาคอยู่เหมือนกัน แต่ความไม่เสมอภาคของสังคมมุสลิมจะมีความต่างไปจากสังคมไทย อย่างการแต่งงาน
อุมมีสาลาม อุมาร์ มีทศนคติเกี่ยวกับความไม่เสมอภาคกันระหว่างชายหญิงเกี่ยวกับการแต่งงาน ดังข้อความ

อารินาเป็นคนที่รักและเคารพสามีของเธอเป็นอย่างมาก เธอมีลูกสามคน ผู้ชายสองคนและผู้หญิงหนึ่ง
คน อารินามีอาชีพเสริมคือเย็บผ้าเพื่อแบ่งเบาภาระสามี ซึ่งสามีของเธอเป็นครูที่โรงเรียนสอนศาสนา
เธอดูแลสามีและลูกอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง อารินาชอบเข้าร่วมวงฮาลาเกาะห์กับกลุ่มเพื่อนของเธอเพื่อ
แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นในเรื่องศาสนา และอ่านอัลกุรอานด้วย วันหนึ่งขณะที่เข้าร่วมฮาลา
เกาะห์เพื่อน ๆ และอาามินะห์ก็บอกกับเธอว่าสามีของเธอแต่งงานใหม่กับเด็กนักเรียนที่จบจากสถาบัน
ที่เขาสอน อารินาถึงกับอึ้งที่สามีของเธอแต่งงานใหม่โดยที่ภรรยาอย่างเขาไม่รู้เรื่องอะไรเลย เธอเสียใจ
และคิดว่ายุติธรรมแล้วหรือที่เท่ากับเธอแบบนี้ หลังจากจบฮาลาเกาะห์อารินาจึงกลับไปถามสามี เกิด
การขึ้นเสียงกันและทำให้สามีไม่ค่อยกลับบ้าน จนลูกสาวของอารินารู้เข้าจึงไปตำหนิภรรยาใหม่ของ
พ่อถึงที่บ้าน สามีของเธอกลับมาที่บ้านพร้อมทั้งตำหนิอารินาว่าสั่งสอนลูกอย่างไรถึงไปตำหนิคนอื่นถึงที่
บ้าน และหลังจากนั้นสามีของเธอก็ไม่กลับมาหาเธออีกเลย [1]

จะเห็นได้ว่าทัศนคติที่มีสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงมุสลิมเกี่ยวกับทัศนคติ ทัศนคติเกี่ยวกับการ
อบรมเลี้ยงดูเป็นทัศนคติที่ใช้มากที่สุดในเรื่องสั้นได้แก่เรื่องผู้ต้องสงสัยใช้ตัวละครหลักคือฟารีดาเรื่องพี่ชายใช้
ตัวละครรองคือแม่เพราะการอบรมเลี้ยงดูลูกแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างการอบรมเลี้ยงดูลูกของคน
อิสลามกับการอบรมเลี้ยงดูลูกของคนในสังคม เนื่องจากคนที่ 3 จะมีการอบรมเลี้ยงดูลูกโดยยึดหลักคำสอน
ของศาสนาอิสลามคือต้องนำคำสอนมาใช้ในการเลี้ยงดูลูกโดยการสอดแทรกคำสอนง่ายๆในการดำรงชีวิตด้วย
เช่นต้องหาความรู้ในเรื่องศาสนาละหมาดให้ครบ 5 เวลา

อภิปรายผลการวิจัย

สถานภาพและบทบาทในครอบครัว ของตัวละครหญิงในเรื่องสั้นกลางฝูงแพะหลังหัก ของอุมมีสา
ลาม อุมาร์ที่โดดเด่นที่สุดคือสถานภาพภรรยาซึ่งมีบทบาทในการดูแลเอาใจใส่และให้เกียรติสามีเพราะผู้หญิง
มุสลิมเมื่อแต่งงานแล้วเธอจะต้องดูแลเอาใจใส่และให้เกียรติสามีไม่ได้ตอบสามีดูแลเรื่องอาหารการกิน
ของสามีและคอยปรนนิบัติสามีไม่เอาเรื่องของตัวเองไปคุยกับคนอื่นดังที่บุหลันทองกลีบและกล่าวไว้ว่า
สตรีมีหน้าที่ในการรักษาศาสนาคุณธรรมและรักษาความบริสุทธิ์ของสามีโดยที่นางจะต้องดำเนินชีวิตและ
ปฏิบัติตามหลักการของศาสนาอิสลามในทุก ๆ ด้านนางจะต้องรักษาชื่อเสียงของสามี ในตอนที่สามีไม่อยู่โดย
การรักรนวนสงวนตัวและไม่เปิดเผยความลับของสามีให้แก่คนอื่น

สถานภาพและบทบาทในสังคมของตัวละครหญิงในเรื่องสั้นกลางฝูงแพะหลังหักของอุมมีสา
ลาม อุมาร์ได้เป็นด้านการศึกษาและด้านการประกอบอาชีพดังนี้ ด้านการศึกษาที่โดดเด่นที่สุดคือการศึกษาสาย
สามัญ ในสาขาวิชาที่ต่างกันออกไป เพราะตัวละครหญิงหลายตัวสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีตัวละคร
หญิงบางตัวกำลังศึกษาในระดับปริญญาตรีการศึกษาของตัวละครในเรื่องมีผลต่อตัวละครหญิงคือทำให้ผู้หญิงมี
สถานภาพและบทบาทในสังคมเพิ่มมากขึ้นทำให้เป็นที่ยอมรับในสังคมและสร้างความภูมิใจ ในตนเองและมี
ความคิดที่กว้างไกลเป็นการยกระดับสถานภาพของผู้หญิงมุสลิมให้ดีขึ้นด้วยอย่างเช่นดร.ลิลลา ดุลยศาสตร์ซึ่ง
เป็นคณบดีคณะวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการเกษตรที่มีบทบาทในการเป็นผู้บริหารในระดับที่สูงและมี
ผลงานที่โดดเด่นมากมายเช่นผลงานวิจัยของ ดร.ดร.ลิลลาอดุลยสารได้รับรางวัลผลงานวิจัยดีเด่นด้าน
การศึกษาเข้าร่วมนำเสนอในการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 6 ซึ่งจัดขึ้นโดยเครือข่าย 3 มหาวิทยาลัยได้แก่
มหาวิทยาลัยฟาฏอนีมหาวิทยาลัยราชภัฏยะลาและมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์โดยในครั้งนี้
มหาวิทยาลัยฟาฏอนีเป็นเจ้าภาพในการจัดประชุมหน้าอาคารเรียนรวมเฉลิมพระเกียรติจะเห็นได้ว่าผู้หญิงมุสลิม
ในปัจจุบันนั้นก็ได้ด้อยไปกว่าผู้ชายในเรื่องของการศึกษาและเธอก็มีความสามารถที่จะเป็นผู้บริหารหญิงที่
เปี่ยมไปด้วยอุดมการณ์ที่กว้างไกลไม่แพ้ผู้ชาย

ด้านการประกอบอาชีพที่โดดเด่นที่สุดคือแม่บ้านเพราะตัวละครหญิงในเรื่องสั้นกลางฝูงแพะหลังหักของ อุมมีสา
ลาม อุมาร์ส่วนใหญ่จะไม่ค่อยมีหน้าที่การงานส่วนใหญ่จะเป็นแม่บ้านมีส่วนน้อยมากที่จะมีหน้าที่การงาน การที่
ตัวละครหญิงมุสลิมในเรื่องสั้นกลางฝูงแพะหลังหักของอุมมีสาลาม อุมาร์ ไม่มีหน้าที่การงานเนื่องจากในอดีต
ครอบครัวไม่เห็นความสำคัญในการศึกษาสายสามัญทำให้ผู้หญิงมุสลิมไม่ได้รับโอกาสทางการศึกษาสายสามัญ
แต่จะได้รับโอกาสในการศึกษาศาสนาแทนเมื่อพวกเขาไม่ได้รับโอกาสทางการศึกษาพวกเขาจึงไม่สามารถ
ประกอบอาชีพตามใจรักได้อย่างเช่นอาชีพครูเป็นอาชีพที่ผู้หญิงหลายคนใฝ่ฝันแต่เมื่อเธอไม่ได้รับการศึกษา
ผู้หญิงหลายคนจึงผลักดันลูกของตัวเองให้เรียนสูงสูงจะได้ไม่ลำบากมีหน้าที่การงานที่ดี

ทัศนคติของ อุมมีสาลาม อุมาร์ที่มีต่อสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงมุสลิมที่โดดเด่นที่สุดคือ
ทัศนคติ เกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเพราะ ทัศนคติของ อุมมีสาลาม อุมาร์เกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูลูกแสดงให้เห็น

เห็นถึงความแตกต่างระหว่างการอบรมเลี้ยงดูของคณอิสลามกับการอบรมเลี้ยงดูของคณในสังคมเนื่องจากคณอิสลามจะมีการอบรมเลี้ยงดูโดยยึดหลักคำสอนของศาสนาอิสลามคือต้องนำหลักคำสอนมาใช้ในการเลี้ยงดู โดยการสอดแทรกคำสอนนั้นๆ ในการดำรงชีวิตด้วยเช่นต้องศึกษาหาความรู้ในเรื่องศาสนาละหมาดให้ครบ 5 เวลาเป็นต้นอีกทั้งทัศนคติเหล่านี้จะทำให้เห็นถึงความสำคัญของผู้หญิงที่ทำหน้าที่ในการเลี้ยงดูซึ่งล้วนมีผลต่อจิตใจและพฤติกรรมของลูก ดังที่ บุหลันทองกลีบ [5] ได้กล่าวไว้ว่าสตรีมีหน้าที่ในการปลูกฝังศาสนาและจริยธรรมอิสลามให้แก่ลูกเพื่อให้เขามีความรู้ความเข้าใจและปฏิบัติตามศาสนาได้อย่างถูกต้องและเป็นທີ່ประเสริฐต่อไปซึ่งส่งผลต่อความดีงามแก่บิดามารดาทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

นอกจากนี้ตัวละครหญิงในเรื่องสั้นกลางฝูงแพะหลัง ของอุมมีสาลามอุมาร ยังมีการถ่ายทอดตัวละครหญิงที่มีความทันสมัยขึ้นคือการไม่ยินยอมต่อความยุติธรรมที่เกิดขึ้นกับตัวเอง อย่างในเรื่องฝุ่น ดังข้อความที่ว่า “อามีนะห์ไปร่วมเป็นสักขีพยานในงานแต่งงานระหว่างสามีของฉันทันกับเด็กสาวอีกคนที่ฉันทันไม่รู้จัก ไม่เคยรับรู้เรื่องราวอะไรมาก่อน มีเพียงโตะอีหม่าม และเพื่อนของเขาที่ทำงานอยู่ในโรงเรียนเดียวกันไปร่วมเป็นพยานด้วย หนึ่งในนั้นคือสามีของอามีนะห์ เขาแต่งงานด้วยสินสอดแปดหมื่นบาทกับแหวนหนึ่งวงเด็กสาวคนนั้นไม่ใช่ใครที่ไหน แต่เป็นเด็กนักเรียนที่จบจากสถาบันที่เขาสอน ้วยเพียงยี่สิบสองปี เธอเด็กกว่าผู้หญิงวัยสามสิบแปดปีอย่างฉันทันมาก อยากหัวเราะและร้องไห้ในคราวเดียวกัน สามีแต่งงานใหม่โดยที่ภรรยาอย่างฉันทันไม่รู้เรื่อง เพียงแค่เริ่มต้นก็ไม่ยุติธรรมเสียแล้ว แล้วต่อไปจะเกิดอะไรขึ้น ? สำหรับเขา...ช่วงเวลาของการโกหกควรจะสิ้นสุดไปแล้ววันนั้น [1]

ในเรื่องอารีนาเป็นคนที่เชื่อฟังและให้เกียรติสามี อีกทั้งยังคอยศึกษาหาความรู้ในเรื่องศาสนาอยู่ตลอดเพื่อจะได้นำความรู้ดังกล่าวไปสอนลูก ๆ ในเรื่องศาสนา เธอไม่ได้มีบทบาทสำคัญเหมือนสามีของเธอที่คอยหาปัจจัยยังชีพต่าง ๆ มาจุนเจือครอบครัว เธอจึงถูกเอารัดเอาเปรียบอยู่เสมอ ซึ่งล่าสุดสามีของเธอก็ได้แต่งงานใหม่โดยไม่ได้ออกกล่าวกับเธอเลย เธอไม่เห็นด้วยกับความคิดของผู้ชายที่ว่าสามารถแต่งงานได้ 4 คน เพราะตามหลักศาสนาอิสลามการที่ผู้ชายจะแต่งงานได้นั้นจะต้องได้รับความอนุญาติจากภรรยาคนแรก อีกทั้งต้องให้ความยุติธรรม (อาเดล) และต้องให้หน้าปกอฮ (ทรัพย์สิน) ที่เท่าเทียมกัน ฉะนั้นหากเธอไม่ยินยอมก็ไม่สามารถแต่งงานเพิ่มได้ ดังที่รอมลี วาณะ ได้กล่าวไว้ว่า ผู้หญิงมุสลิมมีข้อควรปฏิบัติและข้อห้ามที่ต้องปฏิบัติ คือ นางจะต้องศรัทธาต่ออัลลอฮ์ ศึกษาหาความรู้ใส่สมอง ต้องใช้ชีวิตให้อยู่ในพื้นฐานบนความตักวา(ความยำเกรงต่ออัลลอฮ์) นางจะต้องไม่ปะปนกับชายหญิงกันอย่างไม่มีขอบเขตและเงื่อนไขนางต้องแต่งกายให้ถูกหลักศาสนาอิสลาม และนางจะต้องเผยแพร่ศาสนาของนางไม่ว่าจะเป็นการรำลึกถึงอัลลอฮ์ และห้ามปรามผู้อื่นให้ทำความดีและห้ามปรามพวกเขา

จะเห็นได้ว่าเรื่องสั้นของอุมมีสาลาม อุมารไม่ได้ถ่ายทอดตัวละครหญิงมุสลิมที่ไปในทิศทางเดียวกันทั้งหมดแต่เป็นการถ่ายทอดความคิดและทัศนคติของผู้เขียนผ่านตัวละครหญิง โดยการถูกเอารัดเอาเปรียบจากคนในครอบครัวและคนในสังคมเธอจึงพยายามที่จะแสดงให้เห็นว่าเธอควรได้รับความยุติธรรมจากคนในครอบครัวและคนในสังคมให้มากกว่านี้

สรุปผลการวิจัย

การวิเคราะห์สถานภาพและบทบาทของผู้หญิงมุสลิมที่ปรากฏในเรื่องสั้นกลางฝูงแพะหลังหัทธ์ของ อุมมีสาลาม อุมาร ในครั้งนี้พบว่าสถานภาพและบทบาทในครอบครัวมีสถานภาพของลูกสาว สถานภาพของภรรยา และสถานภาพของแม่ เป็นสถานภาพที่เกี่ยวกับผู้หญิงที่จะต้องปฏิบัติเมื่ออยู่ในบ้านที่จะต้องปฏิบัติต่อพ่อแม่สามีและลูก ตามหลักการศาสนาอิสลาม สถานภาพและบทบาทในสังคม มีด้านการศึกษาและการประกอบ

อาชีวะ การศึกษามีทั้งที่ศึกษาด้านสายสามัญและสายศาสนา ผู้หญิงมุสลิมนั้นจะศึกษาสายศาสนาในการอ่านอัล
กรุอ่านเพื่อนำความรู้ที่ได้ไปสั่งสอนลูกและปฏิบัติศาสนกิจ การศึกษาสายสามัญจะมีการเรียนระดับ
ประถมศึกษา มัธยมศึกษาในระดับปริญญาตรีเพื่อนำความรู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพ การประกอบอาชีพจะ
มีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย เช่น แม่บ้าน ชาวสวน แพทย์ ซึ่งแต่ละอาชีพก็เป็นไปตามบริบททางสังคม
อีกทั้งทัศนคติของอุมมีسالาม อุมารเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูลูก การเลือกคู่ครองและความไม่เสมอภาค ทำให้
เห็นถึงสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงมุสลิมในสามจังหวัดได้มากยิ่งขึ้น ทัศนคติเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูนั้น
แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างการอบรมเลี้ยงดูของคนอิสลามกับการอบรมเลี้ยงดูของคนในสังคม
เนื่องจากคนอิสลามจะมีการอบรมเลี้ยงดูโดยยึดหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม คือ ต้องนำหลักคำสอนมาใช้
ในการเลี้ยงดูลูกโดยการสอดแทรกคำสอนนั้น ๆ ในการดำรงชีวิตด้วย ทัศนคติเกี่ยวกับการเลือกคู่ครองนั้น
ผู้หญิงไม่สามารถเลือกคู่ครองเองได้ พ่อแม่หรือผู้ใหญ่จะเป็นคนจัดการให้ โดยที่ทั้งสองคนนั้นไม่รู้จักกันมาก่อน
ทำให้การใช้ชีวิตคู่กันล้มเหลว ทัศนคติเกี่ยวกับความไม่เสมอภาคในสังคมมุสลิมด้านการแต่งงานนั้นมักจะไม่
มีความยุติธรรมอยู่ เนื่องจากความไม่เข้าใจศาสนาอย่างถ่องแท้ของผู้ชายที่มักคิดว่าตนสามารถแต่งงานได้ถึง ๔
คน ผู้ชายจึงมักจะใช้สิทธิในการแต่งงาน ๔ คน โดย สืบไปว่าในการที่จะแต่งงานเพิ่มนั้นจะต้องได้รับการ
อนุญาตแก่ภรรยาคนแรกเสมอ และหากภรรยาอนุญาตเขาก็จะต้องสามารถให้ความยุติธรรม และค่าเลี้ยงดู
ให้กับภรรยาของเขาอย่างเท่าเทียมกัน ทำให้เห็นว่างานเขียนของอุมมีسالาม อุมารนั้นมีความเกี่ยวข้องกับ
ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณีของชาวมุสลิมทั้งในอดีตและปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

- [1] อุมมีسالาม อุมาร. (2557). *กลางฝูงแพะหลงหัก*. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- [2] เขมมย์อำมหัดดาลีล ชาและห์ฆานนะห์. (2560). *อิสลามกับสันติภาพ*. สำนักงานความร่วมมือเพื่อเผยแพร่และสอนอิสลาม อีร์-ร็อบวะฮฺ กรุงริยาด ประเทศซาอุดีอาระเบีย.
- [3] อับดุลเราะห์มาน อับดุลการิม อัชชีหะฮฺ. (2555). *ฐานะของสตรีได้ร้มนงาอิสลาม*. สำนักงานความร่วมมือเพื่อเผยแพร่และสอนอิสลาม อีร์-ร็อบวะฮฺ กรุงริยาด ประเทศซาอุดีอาระเบีย.
- [4] บินหลา สันกาลาคีรี. (2557). *กลางฝูงแพะหลงหัก*. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- [5] บุหลัน ทองกลีบ. (2553). *บทบาทสตรีไทยมุสลิม: ในยุคโลกาภิวัตน์*. สืบค้นเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2561, จาก <http://www.islammore.com>.